

О.О. Чорний¹, Т.Д. Каменщук², О.П. Грищенко¹, І.А. Максимчук³, О.П. Єфремова¹

Соціальна зрілість юнаків: особливості розвитку

¹Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Україна

²Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, м. Вінниця

³Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна

Modern Pediatrics. Ukraine. (2025). 1(153): 66-74; doi 10.15574/SP.2025.1(153).6674

For citation: Chornyi OO, Kamenshchuk TD, Hryshchenko OP, Maksymchuk IA, Yefremova OP. (2026). Social maturity of young men: developmental features. Modern Pediatrics. Ukraine. 1(153): 66-74. doi: 10.15574/SP.2026.1(153).6674.

Мета – провести теоретичний аналіз наукових джерел, що розкривають особливості формування соціальної зрілості юнаків у процесі розвитку особистості.

Актуальність дослідження зумовлена потребою обґрунтування процесу формування соціальної зрілості юнаків як цілісного вікового періоду від 11 років до 21 року. У період юнацтва наявні прагнення до самовираження й самопізнання. Завершується фізичне дозрівання організму та початковий етап соціалізації особистості юнаків. Соціальна зрілість юнаків залежить від особливостей їхнього розвитку та фізіологічного дозрівання, а також духовної атмосфери суспільства. Для формування соціальної зрілості юнаків важливим стає процес становлення їхніх особистостей. Становлення залежить від стадій вибору професії, освітньої діяльності, адаптаційних процесів. Існує потреба в знаннях для формування соціальної зрілості юнаків. Важливим є підвищення компетентності різних груп населення щодо поведінки, розвитку і психічних процесів у юнацький період. Психологічна просвіта також підвищує загальну культуру юнаків. Форми психологічної просвіти – лекції, семінари, бесіди, підбір літератури. Заклади освіти, у яких навчаються юнаки, потребують такого виду діяльності практичного психолога. Юнацтво як перехідний період від дитинства до дорослості надає можливість юнакам активно експериментувати щодо моделей їхньої ролі поведінки.

Формування соціальної зрілості юнаків та особливостей їхнього розвитку залежить від процесу ідентичності, психосоціальної тотожності. Це допомагає юнакам сприймати власну особистість у стосунках з однолітками й дорослим оточенням та визначати прийнятні форми поведінки в суспільстві. Пубертатні трансформації індивіда в юнацькому віці є цілісним усвідомленням себе і свого місця в житті інших людей та суспільства.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Ключові слова: юнаки, юнацький вік, особливості розвитку, соціальна зрілість, самовизначення, освітня діяльність, професійна діяльність, криза юнацького віку.

Social maturity of young men: developmental features

O.O. Chornyi¹, T.D. Kamenshchuk², O.P. Hryshchenko¹, I.A. Maksymchuk³, O.P. Yefremova¹

¹T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Ukraine

²Ukrainian Scientific and Methodological Center of Practical Psychology and Social Work, Vinnytsia, Ukraine

³Izmail State University of Humanities, Ukraine

Aim – to conduct a theoretical analysis of scientific sources that reveal the features of the formation of social maturity of young men in the process of their development.

The relevance of the study is due to the need to substantiate the process of forming social maturity of young men as a holistic age period from 11 to 21 years. During adolescence, there are aspirations for self-expression and self-knowledge. The physical maturation of the body and the initial stage of socialization of the personality of young men are completed. The social maturity of young men depends on the characteristics of their development and physiological maturation, and the spiritual atmosphere of society. For the formation of social maturity of young men, the process of forming their personalities becomes important. Formation depends on the stages of choosing a profession, educational activities, adaptation processes. There is a need for knowledge for the formation of social maturity of young men. It is important to increase the competence of different groups of the population regarding behavior, development and mental processes in the adolescent period. Psychological education also increases the general culture of young men. Forms of psychological education – lectures, seminars, conversations, selection of literature. Educational institutions in which young people study need this type of activity of a practical psychologist. Adolescence as a transitional period from childhood to adulthood provides young people with the opportunity to actively experiment with models of their role behavior.

The formation of social maturity of young people and the features of their development also depends on the process of identity, psychosocial identity. This helps young people perceive their own personality in relationships with peers and adult surroundings, and determine acceptable forms of behavior in society. Pubertal transformations of an individual in adolescence are a holistic awareness of themselves and their place in the lives of other people and society.

The authors declare the absence of a conflict of interest.

Keywords: young people, adolescence, features of development, social maturity, self-determination, educational activity, professional activity, crisis of adolescence.

Вступ

Особливості розвитку юнаків у процесі формування соціальної зрілості потребують поглибленого дослідження соціокультурних умов, що визначають напрям розвитку як підлітків, так і юнацтва. Підлітковий та

юнацький вік (adolescent) не має натепер чітких меж закінчення цього періоду.

Загальноприйнятою межею ранньої юності вважається вік від 14–15 до 18 років. У цей період завершується фізичне дозрівання організму дитини, а також початковий етап соціалізації особистості дитини підліткового та юнацького віку. З 14–15 ро-

ків більш активно відбувається фізичний розвиток. Цьому періоду характерні анатомічні й фізіологічні зміни, що тісно взаємопов'язані. Сповільнюються темпи збільшення маси тіла та росту, причому надолужується недавнє відставання юнаків від дівчат. Щодо повного зросту, то юнаки його досягають між 17 і 18 роками, а дівчата – між 16 і 17 роками.

О. Сергєєнкова та співавт. констатують, що в юнацький період в основному завершується окостеніння скелета, удосконалюється м'язова система, збільшується м'язова сила, значно інтенсивніше розвивається серцево-судинна система, підвищується рівень нервової регуляції, продовжують розвиватися нервові клітини головного мозку. Це період завершення статевого дозрівання, як для юнаків, так і для дівчат [13].

Е. Erikson обґрунтовує, що саме підлітковий та юнацький вік є важливим періодом людського життя. Дослідник вважає, що соціальна зрілість юнаків залежить від особливостей їхнього розвитку та водночас залежить і від фізіологічного дозрівання, і від духовної атмосфери соціуму, у якому живе дитина підліткового або юнацького віку [3]. Вважаємо цю тезу важливою для даного огляду.

У юнацький період украй важливо спиратися на соціальну ситуацію розвитку. Основним соціальним завданням на цьому етапі стає процес соціального й особистісного самовизначення, а також вибір професії. Психологічна готовність до дорослого життя юнаків і дівчат має бути сформована до того моменту, коли вони закінчують школу. Тобто мають бути сформовані властивості, здібності й виокремлені потреби, що б допомогли юнакам і дівчатам обрати професію, реалізуватися в громадському житті, у майбутньому сімейному житті.

О. Зінченко наголошує на необхідності розвитку потреби в спілкуванні та засвоєння способів його здійснення, а також вважає, що формування наукового і громадянського світогляду, усвідомленість і критичність у ставленні до себе є особливостями проявів основних потреб особистості у період 17–19 років [21].

П. Сахно і М. Зякун доводять, що формування соціальної зрілості юнаків і дівчат слід починати з психологічної бази як основи для їхнього самовизначення. Науковці констатують, що це є центральним новоутворенням саме раннього юнацького віку для усвідомлення свого місця та призначення в подальшому житті. П. Сахно і М. Зякун також вважають освітньо-професійну діяльність у період цього етапу провідною [11].

Цим оглядом доведено, що освітньо-професійна діяльність і самовизначення юнаків і дівчат потребують як автономії у світі дорослих, так і визначення в ньому свого місця, що потребує самосвідомості, формування світогляду й активної життєвої позиції.

Обґрунтовуючи формування соціальної зрілості юнаків і дівчат та особливості їхнього розвитку в цей період, слід розглянути деякі поняття, притаманні актуальному періоду в Україні. Сьогодні в умовах воєнного стану необхідно брати до уваги як психотравму, так і уточнювати відмінності між конструктами «психічна травма» і «психологічна травма». О. Яцина доводить, що предиктором психотравми є стрес. Результатом стресу часто є неспецифічна відповідь організму на пред'явлені йому вимоги. Для особистості в юнацькому віці це є перенавантаженням адаптаційних можливостей, а іноді й психічними розладами особистості [20].

До періоду юності водночас відносять і вікову групу від 18 до 23–25 років. Умовно цей період називають початком дорослості. Юнаки і дівчата на цьому етапі вже повністю дорослі як у біологічному, так і в соціальному плані та є суб'єктами трудової діяльності.

Мета наукового огляду – провести теоретичний аналіз наукових джерел, що розкривають особливості формування соціальної зрілості юнаків у процесі їхнього розвитку.

Соціальна зрілість юнаків і дівчат має велику кількість особливостей розвитку. У юнацькому віці часто юнаки і дівчата відчують зміни, що характеризують мислення, пам'ять, емоції, самосвідомість і самооцінки. Соціальні взаємодії упродовж кожного вікового етапу мають різні прояви, наприклад, у вікових кризах і внутрішніх розладах. Для юнацтва важливим є процес збереження особистісної рівноваги і позитивної налаштованості.

У контексті формування соціальної зрілості юнаків необхідно зазначити, що процес становлення їхніх особистостей як суб'єктів професійної діяльності залежить від стадій вибору професії, освітньої діяльності, адаптаційних процесів (наприклад, до умов обраної діяльності).

П. Сахно і Н. Теслик наголошують на важливості підготовчого етапу як формування ставлення до обраної професії або причин відмов від обраних сфер майбутньої фахової діяльності [10].

Психологія ранньої юності характеризується біологічним віком (ступінь молодості), психоло-

гічним віком (відповідність самовідчуттю), соціальними критеріями (об'єктивні показники рівнів розвитку дитини, зазвичай у роках), розумовим (інтелект) рівнем розвитку. Важливу роль відіграє соціальна зрілість та емоційна зрілість (емоційний інтелект) юнаків.

Психічний розвиток як закономірність змін психічних процесів (упродовж деякого часу) проявляється в перетвореннях (можуть бути кількісними, якісними, структурними).

Тобто розвиток є невід'ємною частиною від поняття змін у юнацькому віці та частиною розвитку особистості.

Проте центральною проблемою в період ранньої юності загалом стає процес перебудови взаємостосунків із дорослим оточенням. Це викликає зміну значущих осіб, що важливо пам'ятати для формування соціальної зрілості юнаків.

М. Савчин і Л. Василенко констатують, що юнаки часто прагнуть звільнитися від контролю та опікування як батьків, так і вчителів. Домагання автономії у сфері поведінки юнаків має декілька напрямів. Серед них найбільш вагомі – потреба і право самостійно вирішувати особисті проблеми, емоційна автономія, наприклад, у вигляді потреби і права мати власні, самостійно обрані уподобання, а також нормативна автономія у вигляді потреби і права на особисті норми і цінності. Для емоційної автономності в юнацтві важливо проводити більше просвітницької роботи щодо дотримання дисципліни, уникнення емоційних конфліктів. А такі конфлікти найчастіше виникають у взаєминах із батьками й однолітками [12].

Соціальна зрілість юнаків залежить від їхньої активності. Освітній процес не впливає на розвиток юнаків і дівчат. Освітня діяльність залежить від розвитку. Проте розвиток юнаків не змінюється під впливом освітнього процесу. Слід зауважити, що освітня діяльність потребує певної зрілості окремих психічних функцій. У період юнацтва активно починається процес сепарації від сім'ї батьків. Сепарація вважається природним процесом відокремлення: фізичного, фінансового й емоційного; результатом є формування автономної особистості, з власними рішеннями й відповідальністю за них. Тривалість – від народження до 18–21 року. Стосунки «батьки–дитина» переходять у партнерство «дорослий–дорослий».

Для переходу в стан дорослого юнаки мають розірвати емоційну залежність від батьків. Стосунки з батьками стають складнішими, з іншою

системою емоційних уподобань і симпатій. Слід пам'ятати, що центром нових відносин стають вже не батьки, а самі юнаки або дівчата. У цей період може зникнути емоційний контакт із батьками. Це тимчасово. Емоційний контакт із батьками відновиться за умов їхньої тактовності і поважного ставлення. Відсутність цих двох умов із боку старших членів сім'ї може закрити внутрішній світ юнаків надовго, а іноді навіть назавжди.

Соціальна зрілість юнаків залежить від соціальної ситуації розвитку. Соціальне середовище визначає розвиток вищих психічних функцій дітей підліткового і юнацького віку. У юнацтві підвищується роль середовища в розвитку молодих людей. Слід зауважити, що для будь-якої людини не характерні вроджені форми поведінки в соціальному середовищі. Проте важливо пам'ятати, що умовами розвитку дитини будь-якого віку є морфологічні особливості мозку і спілкування, рушійною силою розвитку стає освітній процес. Важливою складовою формування соціальної зрілості юнаків вважається також ампліфікація, необхідна для розвитку функцій юнаків, що складається з накопичення змістових складових цього вікового періоду.

Вікові новоутворення зазвичай мають формуватися наприкінці юнацького періоду. Для формування соціальної зрілості юнаків найважливішими є такі види новоутворень: почуття дорослості (особистісне) та здатності до абстрактного мислення (пізнавальні); охоплення всієї сфери психіки (загальне) та її окремих психічних функцій (парціальне) та інші. Сутність і зміст критичних періодів юнацтва виникають у свідомості юнаків і впливають на процес перебудови соціальної ситуації розвитку особистості дитини.

Розвиток юнаків нерозривно пов'язаний із процесом формування видів ставлення до різних напрямів і проблем їхньої життєдіяльності. У період юнацтва як юнаки, так і дівчата мають потребу захищати власне право на переконання, установки (наприклад, моральні), а також цінності. Проте юнаки часто мають максималістську позицію та оперують крайніми поглядами. А це ускладнює і провідний вид діяльності юнаків, і соціальну ситуацію їхнього розвитку.

Для психічного розвитку та формування соціальної зрілості юнаків важливе значення мають ровесники. Втрачаються характерні стосунки з батьками, вчителями, на перше місце виходять здебільшого позитивні стосунки з однолітками. Це

своєрідна переорієнтація референтної групи на користь включення ровесників, спілкування з якими стає більш значущим. Тут юнаки зазвичай мають підтримку, можливість самовиражатися та підвищену соціальну значущість. Норми та цінності таких груп ровесників суттєво впливають на особистісний розвиток юнаків. Слід зауважити, що основи психології спілкування в юнацькому віці ґрунтуються на об'єднанні потреб відособлення та водночас у приналежності. Це досягається додаванням юнаків до спільноти чи групи (наприклад, онлайн-спільноти за інтересами).

О. Medvid та співавт. вважають, що в юнацькому віці (а це здобувачі вищої освіти першого курсу) існує ряд проблем у спілкуванні як із викладачами, так і зі здобувачами освіти. Причому це відбувається в освітньому процесі на різних спеціальностях. Прикладом можна вважати звернення до викладачів із питаннями щодо освітнього процесу [7]. Погоджуємося з цією тезою, а також вважаємо, що це впливає на формування соціальної зрілості юнаків не завжди позитивно.

О. Medvid та співавт. наголошують, що чоловіки-здобувачі закладів вищої освіти для з'ясування проблемних питань намагаються обирати ситуацію на аудиторних заняттях (лекції і практичні), а жінки – при особистому спілкуванні. При цьому індивідуально до педагогів частіше звертаються випускники сільських шкіл і здобувачі, які проживають у гуртожитку [7].

Т. Тарасова доводить, що першокурсники більше додержуються порад викладацького складу, ніж ті здобувачі, які навчаються на старших курсах [16]. Дослідниця вважає, що в освітньому процесі слід враховувати консультаційну роботу, психопрофілактику та психокорегування [15]. Ця теза доводить, що такі процеси мають позитивний результат для процесу соціальної зрілості юнаків.

Соціальна зрілість юнаків та особливості їхнього розвитку потребують психологічної просвіти як юнаків, так і їхніх батьків і педагогів. Психологічною просвітою є поширення психологічних знань систематично серед батьків юнаків, педагогів, самих юнаків. Метою цього процесу є формування розуміння психічних процесів, профілактичних заходів для подолання особистісних проблем. Психологічна просвіта (лекції, бесіди, семінари, статті) – це водночас саморегулювання, інформування про сутність і зміст категорій психічного здоров'я та психологічної підтримки юнацтва з їхньої обізнаності щодо формування соці-

альної зрілості юнаків. Знання щодо соціальної зрілості юнаків потребують підвищення компетентності щодо формування в різних груп населення знань про поведінку, розвиток та основи психічних процесів у юнацький період. Знання спрямовані на профілактику виникнення труднощів в особистісному плані в юнацтва та водночас є підтримкою формування психічного здоров'я молодих людей. Психологічна просвіта також підвищує культуру, бо залучає юнаків і дорослих до психологічних знань. Формами роботи психологічної просвіти є лекції, семінари, бесіди, підбір літератури або організація виставок. Заклади освіти, у яких навчаються юнаки, потребують такого виду діяльності практичного психолога.

О. Яцина, досліджуючи вплив війни на психічне здоров'я дітей і підлітків, наголошує, що в умовах воєнного стану сьогодні найбільш беззахисними є діти. Юнацтво належить до цієї категорії. Війна руйнує психологічну безпеку юнаків і постійно загрожує їхньому психічному здоров'ю, що впливає на соціальну дезадаптацію й формування соціальної зрілості. О. Яцина доводить, що юнацтво в період війни потребує надання їм практичної допомоги при викликаних травматичними подіями розладах [20]. Погоджуємося з цією тезою, а також стверджуємо, що формування соціальної зрілості юнаків має негативні наслідки в умовах воєнних дій в Україні.

Для визначення особливостей розвитку юнаків у процесі формування соціальної зрілості українців важливо враховувати біологічний чинник, бо в юнацький період кардинально змінюється тіло підлітків та активно йде процес статевого дозрівання. Соціальний чинник вважається продовженням первинної соціалізації. У період юнацтва особливо гостро відчувається перехід від дитинства до зрілості. Період юнацтва має як негативні чинники, так і позитивні. Серед негативних – зміна поведінки і протест стосовно дорослих. Серед позитивних – рівень самостійності юнаків, їхні більш позитивні відносини з іншими юнаками та дорослими. А головним чинником є розвиток відповідальності стосовно обраної спеціальності. Якщо в період юнацтва наявна психологічна травма, то в подальшому дорослому житті можуть виникати складнощі соціалізації, а також адаптації й комунікації. Саме тому для формування соціальної зрілості юнаків слід попереджати деструктивні зміни їхньої особистості.

Е. Erikson обґрунтовує, що розвиток підлітків залежить від відносин із соціальним оточенням [3].

О. Яцина доводить, що на тлі воєнних дій в Україні 75% дітей (у тому числі юнаків) зазнали травматизації психіки. Симптомами травматизації психіки дітей є порушення сну, небажання спілкуватися, нічні кошмари, погіршення пам'яті [20]. Як результат – соціально-психологічна дезадаптація і високий рівень порушень регулятивної функції психіки [20].

П. Сахно і Н. Теслик доводять, що період юнацтва є одним із найважливіших для подальшого формування соціальної зрілості [10].

Н. Токарева наголошує, що саме в підлітково-юнацькому періоді відбувається найактивніше дорослішання через більш тривалий період освітньої діяльності, а відтак юнаки стають соціально та економічно незалежними, що є необхідною складовою соціальної зрілості юнаків [18].

Т. Тарасова констатує, що відповідність новим вимогам дорослого життя для юнаків, успішне подолання стресових ситуацій, нові соціальні ролі потребують нових умінь, навичок і компетентностей. Водночас це є детермінантою варіативності й гетерохронності періоду дорослішання в межах цієї вікової категорії. Для формування соціальної зрілості юнаків слід знати, що юнацький період характеризується інтенсивнішим особистісним розвитком. У цей період наявна значна кількість якісних зрушень у мотиваційній сфері, а також з'являється внутрішня регуляція з особистісною саморегуляцією [17].

Слід знати про посттравматичну стресову реакцію в юнацькому віці. Необхідно уникати нагадування про травмівні події. Довгострокова перспектива такого нагадування тільки погіршить психічний стан юнаків.

Пам'ять юнаків ще не здатна опрацьовувати спогади правильно, і останні стають нав'язливими образами та повертаються знову. Щоб юнаки позбавилися тривожності, агресивності або лякливості, потрібні декілька професійних консультацій психотерапевта або практичного психолога. Це також важливо зробити, щоб уникнути проявів інтрузії – зниження настрою через згадування про травмівну подію.

Серед особливостей розвитку юнаків у процесі формування соціальної зрілості та водночас передумовою розвитку самосвідомості дитини в юнацький період (дорослішання) є процес прагнення юнаків до самопізнання. Соціальна зрілість юнаків потребує індивідуалізації, а також наслідування однієї референтної моделі поведінки, що значно покращить рольові стандарти життя в соціумі.

Для юнацького віку в процесі формування соціальної зрілості юнаків необхідно враховувати їхні потреби не тільки входження до груп ровесників, але й прийняття їх однолітками. Це стає своєрідним авторитетом у групі ровесників. Доведено, що чим нижчий статус юнака в групі, тим вищий рівень його особистісної тривожності. Через таку особливість розвитку юнаки часто входять до декількох груп і компаній. Це дає їм змогу співвідносити власне самооцінювання, а також ціннісні орієнтації. Юнацьке спілкування збільшується по часу, що відводиться на безпосереднє спілкування з однолітками. У будні дні – це 3–4 години на день, а у вихідні та святкові дні – 7–9 годин. При цьому соціальний простір спілкування збільшується. У юнаків формується готовність до міжособистісних контактів. При цьому як у юнаків, так і в дівчат наявна висока вибірковість і максималістська вимогливість до друзів, а також і просто до оточення (у тому числі до дорослого оточення).

Т. Тарасова вважає, що в процесі формування соціальної зрілості юнаків серед особливостей розвитку наявні також суттєві зміни в когнітивній сфері. Вчена наголошує на наявності такої характерної ознаки в цьому процесі, як абстрактне мислення. Дослідниця констатує, що при абстрактному мисленні юнаки часто використовують метакогнітивні навички. Юнаки мають значне розширення ресурсних можливостей, що дають змогу ефективніше інтелектуально опрацьовувати інформаційні потоки і можливості метапізнання. Ще одним важливим напрямом в юнацтві є збільшення діапазону суджень. Юнаки вже здатні мислити на рівні формальних операцій (формулювання, перевірка). Юність, як стверджує Т. Тарасова, є критичним перехідним періодом, що дає змогу особистості набути унікальної здатності бачити власну поведінку в минулому та водночас інтегрувати поведінку в сьогодення і майбутню життєдіяльність [17]. Погоджуємося з цією тезою.

П. Сахно і М. Лутцева констатують, що юнацтво як перехідний період (дитинство – дорослість) надає юнакам можливість активно експериментувати щодо моделей їхньої рольової поведінки, а також особливостей дорослого життя. Водночас юнацтво має власні труднощі та конфлікти (такі як актуалізація потреби незалежного вигляду і впевненості в справах подальшого життя). Проте П. Сахно і М. Лутцева наголошують на наявності в період юнацтва їхньої еконо-

мічної залежності (як від батьків, так і від інших дорослих, які оточують юнаків) [9]. Вважаємо за потребу наголосити на потребі напрацювання досвіду адаптивної поведінки юнаків упродовж періоду юнацького віку.

Набуття важливого значення процесу соціального порівняння в юнацькому віці дає змогу оцінювати власні здібності, форми своєї поведінки, властивості особистості, зовнішність, реакції і загальний стиль поведінки. Також у цей період юнаки навчаються зіставляти особливості психічних властивостей особистості з характеристиками інших ровесників. Ще більш важливими в процесі формування соціальної зрілості юнаків є загальноприйняті стереотипи соціокультурного простору. Юнацтву притаманна характеристика зростання значущості «Я-концепції» (що є результатом самопізнання, самоаналізу), а також відбувається формування складної системи самооцінювання та порівняння себе з однолітками. Для формування соціальної зрілості юнаків необхідно брати до уваги співвідношення самооцінювання – оцінювання інших (переважно ровесників). Необхідно також звернути увагу на високий рівень сконцентрованості на своїй особистості юнаків (егоцентризм). Така особливість розвитку переоцінює можливості юнаків, провокує розвиток у напрямку надмірного честолюбства й самопевненості. Вважаємо, що саме в юнацькому віці з'являється можливість зіставляти уявлення як у реальному житті, так й в ідеалі. Такий факт стає в подальшому житті ключовим поняттям «Я-концепції» особистості юнаків. Цьому сприяє значне збільшення кола знайомств юнаків.

У формуванні соціальної зрілості юнаків у період юнацтва відбуваються інтенсивні зміни в психологічному і соціальному плані, завершується стадія персоналізації, відбувається формування життєвих сценаріїв. Цей період (за Н. Токаревою) вважається етапом життєтворення, так само необхідним і ключовим, як два перші тижні життя немовляти після народження. Проте юнаки можуть спостерігати за змінами, водночас відчуваючи інтерес, жах і захоплення. Періоду юнацтва притаманне почуття здивування, збентеження й невпевненості в собі. У цей час відбувається постійне порівняння себе з ровесниками, а також декілька разів переглядається власний «Я-образ» кожним юнаком [18].

Н. Токарева наголошує на наявності важливих перетворень у юнацькому періоді. Особливо тре-

ба зважати на тривожність юнаків. Вчена також вважає, що в процесі формування соціальної зрілості юнаків необхідно зважати на те, що цей період обумовлений складними змінами (фізіологія, морфофункціональність) у пубертатному (статевому) дозріванні. Адаптація до власного нового образу (дорослого) допомагає усвідомити юнакам, що дитинство закінчується [18]. Погоджуємося з цим твердженням, а також наголошуємо, що таке усвідомлення значно прискорює процес формування соціальної зрілості юнаків.

Формування соціальної зрілості юнаків потребує вирішення таких проблем: досягти автономії (і від батьків, і від дорослого оточення); сформувати ідентичність (створити власне «Я»). Якщо ці проблеми вирішені успішно, то це означатиме ефективне самотвердження юнаків у формуванні зрілості.

Н. Howe, W. Strauss обґрунтовують тезу, що юнаки в період формування соціальної зрілості досягають високого рівня власної ідентичності. А водночас попереднє покоління вважає, що воно обізнане кращим чином, а юнаки йдуть зовсім не тим шляхом, який доросле покоління вважає правильним [5].

П. Сахно доводить, що тінейджери (від англ. *teenager* – особа віком 13–16 років) мають власні індивідуальні потреби, можливості самовираження, спроможні самостійно приймати важливі рішення та усвідомлювати відповідальність за їхні наслідки. Саме тому в юнацькому віці існує потреба незалежності, вираженої в послабленні контролю батьків [8]. Така теза доводить важливість розширювати в юнацькому віці персональний простір спілкування з ровесниками, що розвиває здатність підходити як дорослий до власних поглядів на різні сторони життєдіяльності (мораль, релігія, політика та інші).

Юнацтво як процес дорослішання закладає таку важливу рису особистості, як самоповага. Самоповага відображає в узагальненому вигляді ставлення юнаків до самих себе, а також дає змогу узгодити реальне «Я» з ідеальним «Я». Саме високий рівень прояву самоповаги має забезпечувати процес прийняття юнаками (етап дорослішання) самих себе. Це також відображає бажану соціальну активність, нормативи ставлення юнаків до себе, однолітків, дорослих оточуючих, до того, що відбувається у світі в цілому.

П. Сахно доводить, що незадоволеність юнаків собою зазвичай має спричиняти елементи навіюваності, тривожності, труднощів у спілкуванні

з ровесниками і дорослим оточенням. Залежність соціальної зрілості юнаків від координат особистісного розвитку упродовж юнацького віку часто змінюють особистісні потреби. У результаті виникає стимулювання суб'єктної активності, спрямованої на задоволення потреб, що виникають. Серед них такі: прийняття без осуду й оцінок, безумовна повага; чіткі (але не жорсткі) правила та обмеження, що встановлюються дорослими (незважаючи на опір юнаків); розвиток і навчання (для подальшої життєдіяльності), розвиток інтеріоризування (отримання і привласнення) життєвого досвіду (перевірка практикою власних потенційних можливостей юнаками); цікаві життєві події (рушій особистісного розвитку юнаків); задоволення (як емоційно-почуттєве збагачення); визнання (основа успішності: освіта, професійна орієнтація особистісні почуття та інші); спілкування (прийняття однолітками, отримання соціального досвіду, засвоєння успішних моделей поведінки); участь у психологічно значущій групі однолітків (визнання юнаків «своїми»); творче самовираження і самореалізація (прагнення розвитку); окреслення перспектив подальшого життя [8]. Така теза, згідно з цим оглядом, має бути врахована в подальшому.

На думку наукового загалу, формування соціальної зрілості юнаків має широкий потенційний ресурс (психічного розвитку), а також керується полімодальними маркерами. Водночас, згідно з цим оглядом, стверджуємо, що тема формування соціальної зрілості юнаків має дискусійний характер.

С. Белякова і К. Шовкова, розглядаючи сучасні проблеми розвитку особистості підлітків, розкривають сутність психологічних новоутворень вікової категорії підліткового періоду. Водночас науковцями схарактеризована специфіка розвитку особистості сучасних підлітків (соціальна, психологічна) [2]. Погоджуємося з важливістю цієї тези.

Західна психологія (Е. Erikson, З. Froid) обґрунтовує тенденцію щодо об'єднання отрочества та юності. Її вважають єдиним віковим періодом, який має назву «період дорослішання» (adolescence). Визначають межі періоду (початок – в 11–14, а закінчення – у 19–25 років), Е. Erikson вважає, що можливі інші варіанти вікових меж. З. Froid доводить, що зміст періоду дорослішання (adolescence) є завжди однаковим і перехідним від дитинства до дорослого віку [3,4].

Е. Erikson (нім. Erik Homburger Erikson) є послідовником З. Froid. Е. Erikson вважає, що розвиток у юнацькому віці має важливу особливість. У процесі формування соціальної зрілості юнаків їм необхідно бути залученими до декількох соціальних спільнот (таких як: сім'я, група ровесників, професійна група та інші). Вчений вважає, що саме це прискорює становлення ключового утворення «Я» як еґо-ідентичності (або є ідентичністю особистості юнаків). Обґрунтовуючи процес формування соціальної зрілості юнаків й особливостей їхнього розвитку, слід розглянути процес ідентичності. Процес ідентичності є водночас психосоціальною тотожністю, що допомагає юнакам сприймати власну особистість як у стосунках з однолітками та дорослим оточенням, а також визначенням своїх соціальних ролей, планів життєдіяльності, прийнятих форм поведінки в суспільстві.

Е. Erikson пов'язує пубертатні трансформації індивіда в юнацькому віці з цілісним усвідомленням себе і свого місця в житті інших людей і соціуму. Вчений наголошує на потребі стадіальності життя особистості (у тому числі в юнацькому віці) [3].

С. Белякова констатує, що в юнацькому віці висловлювання, думки інших (як однолітків, так і дорослих людей) мають часто важливішу роль, ніж здається спочатку, у розвитку особистості юнаків. Оцінювання найближчих людей (матері, батька, дідуся, бабусі, брата, сестри) формують самосвідомість юнаків у процесі формування соціальної зрілості. Саме тому контакти з близьким оточенням, як правило, визначають уявлення юнаків про самих себе, а також впливають на формування емпатійних почуттів у юнацькому віці. А це, своєю чергою, стає змінами в моральному розвитку: юнаки починають застосовувати до інших такі самі критерії оцінювання, що і до самих себе, тобто використовують критерії моральної поведінки в оцінюванні себе й оточуючих [1]. Погоджуючись з цією тезою, вважаємо оцінювання необхідною складовою в процесі формування соціальної зрілості юнаків.

Формування соціальної зрілості юнаків потребує врахування моделі соціального пізнання. З. Froid вважає, що юнацький вік збігається зі стадіями послідовного прийняття юнаками таких соціальних ролей: особи, яка є нейтральною, коли юнаки здатні в соціальних взаєминах диференціювати власні персональні позиції (як учасник

діалогу); особи із суспільною перспективою (до періоду дорослості) [4]. Z. Froid наголошує на потребі в період юнацького віку отримання юнаками координації усіх можливих точок зору оточуючих (третіх осіб). Ця теза підтверджує наявність особливостей розвитку юнаків у процесі формування соціальної зрілості.

У період дорослішання юнаки мають оволодіти здатністю поділяти погляди, що є узагальненням поглядів більшості осіб соціуму (соціальної системи). Саме таке створення середовища для загальноприйнятої комунікації між людьми соціуму дає змогу забезпечити адекватне взаєморозуміння в процесі формування соціальної зрілості юнаків [19]. Тобто період юнацтва має два етапи соціалізації дитини як межі дитинства, так і межі дорослішання (коли зміни соціальних ролей стають радикальними). Характеристика юнацького періоду з наявністю пубертатної кризи та кризи юнацької ідентичності надає можливість стверджувати, що в ранньому юнацькому віці (15–17 років) йде найінтенсивніший процес щодо ототожнення юнаків себе із дорослими (основна суспільно-значуща діяльність у цей період – освітньо-професійна). Цей огляд дає змогу стверджувати, що саме в цей період з'являються новоутворення в процесі розвитку особистості юнаків – сформований світогляд і професійне самовизначення, а також наявність теоретичного характеру мислення.

С. Максименко та співавт. вважають, що юнацький (ювеніальний) період у 16–20 років є найпродуктивнішим для формування соціальної зрілості юнаків [6].

А. Шамне, досліджуючи психосоціальний розвиток у підлітково-юнацькому віці, обґрунтовує доцільність і водночас важливість об'єднання підліткового і юнацького віку в один великий перехідний період (від дитинства до стану дорослого) [14].

Підсумовуючи, слід зазначити, що процес формування соціальної зрілості юнаків є цілісним віковим періодом від 11 років до 21 року. Саме в цей період юнаки найбільше прагнуть до самовираження, а також до самопізнання.

Висновки

Соціальна зрілість обумовлена фізичним і моральним розвитком юнаків, що має певні психологічні особливості. Кожний юнак потребує уваги (дорослого оточення, психологів і педагогів).

Формування соціальної зрілості юнаків характеризується соціальними й психологічними особливостями: появою відчуття дорослості; посиленням прагнення самостійності; збільшенням потреби в доброзичливості, тактовності з боку оточуючих дорослих; наявністю імпульсивності; змінною емоційно-поведінковою сфери. Для юнацького віку характерна пубертатна криза і криза юнацької ідентичності. У 15–17 років (ранньому юнацькому віці) йде інтенсивний процес щодо ототожнення себе з дорослими. Формування соціальної зрілості юнаків залежить від основної суспільно-значущої діяльності – освітньо-професійної.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у вивченні кризи юнацького віку в контексті формування соціальної зрілості юнаків.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

REFERENCES/ЛІТЕРАТУРА

1. Bieliakova SM. (2019). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti rozvytku osobystosti ditei pidlitkovoho viku. Aktualni problemy suchasnoi psykholohii: shliakhy stanovlennia osobystosti. 14-16 travnia 2019. I Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia uchnivskoi molodi, studentiv, aspirantiv, molodykh uchenykh ta naukovtsiv. Pereiaslav-Khmelnytskyi: 23-27. [Белякова СМ. (2019). Соціально-психологічні особливості розвитку особистості дітей підліткового віку. Актуальні проблеми сучасної психології: шляхи становлення особистості. 14-16 травня 2019. I Міжнародна науково-практична конференція учнівської молоді, студентів, аспірантів, молодих учених та науковців. Переяслав-Хмельницький: 23-27].
2. Bieliakova SM, Shovkova KO. (2018). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti rozvytku osobystosti suchasnoho pidlitka. Molodyi vchenyi. 5(2): 454-458. [Белякова СМ, Шовкова КО. (2018). Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка. Молодий вчений. 5(2): 454-458]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5\(2\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5(2)_24).
3. Erikson E. (1963). Childhood and Society. 2nd ed.: 248.
4. Froid Z. (1998). Vstup do psykhoanalizu. Lektsii zi vstupu do psykhoanalizu z novymy vysnovkamy. Per. z nim. Petro Tarashchuk. Kyiv: Osnovy: 709. [Фройд З. (1998). Вступ до психоаналізу. Лекції зі вступу до психоаналізу з новими висновками. Пер. з нім. Петро Тарашчук. Київ: Основи: 709].
5. Howe N, Strauss W. (1992, Dec). The new generation gap. The Atlantic Monthly: 67-89.
6. Maksymenko SD ta insh. (2023). Medychna psykholohiia. Pidruchnyk. Za redaktsiieiu akademika Maksymenka SD. 3-e vyd. dorobl. i dopovn. Kyiv: «Vydavnytstvo Liudmyla»: 512. [Максименко СД та інш. (2023). Медична психологія. Підручник. За редакцією академіка Максименка СД. 3-е вид. доробл. і доповн. Київ: «Видавництво Людмила»: 512].
7. Medvid O, Sakhno P, Sakhno K. (2022). Influence of family upbringing in childhood on success in student periodu: ukrainian model. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka. 54;

- 1: 321-330. [Medvid O, Sakhno P, Sakhno K. (2022). Influence of family upbringing in childhood on success in student period: ukrainian model. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. 54; 1: 321-330].
8. Sakhno PI. (2019). Karierni orientatsii yak usvidomlena pozytsiia ta povedinka maibutnoho spetsialista. Materialy Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii «Psykhologichni vektory rozvytku humanitarnoi osvity v umovakh yevrointehratsii osvithnoho prostoru: rezultaty i perspektyvy doslidzhennia», 4-5 zhovtnia 2019. m. Drohobych: 106-110. [Сахно ПІ. (2019). Кар'єрні орієнтації як усвідомлена позиція та поведінка майбутнього спеціаліста. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічні вектори розвитку гуманітарної освіти в умовах євроінтеграції освітнього простору: результати і перспективи дослідження», 4-5 жовтня 2019. м. Дрогобич: 106-110].
9. Sakhno PI, Lutseva M. (2023). Riven internet-zalezhnosti u osib pidlitkovoho ta yunatskoho viku v period voiennoho stanu. Kh Vseukrainska naukova konferentsiia studentiv, aspirantiv ta vykladachiv Sumskoho derzhavnoho universytetu «Sotsialno-humanitarni aspekty rozvytku suchasnoho suspilstva» 27-28 kvitnia 2023: 268-273. [Сахно ПІ, Лутцева М. (2023). Рівень інтернет-залежності у осіб підліткового та юнацького віку в період воєнного стану. X Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів та викладачів Сумського державного університету «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» 27-28 квітня 2023: 268-273].
10. Sakhno PI, Teslyk NM ta insh. (2024). Vikova psykhologhiia. Konспект lektsii. Ukladachi: PI Sakhno, NM. Teslyk. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet: 190. [Сахно ПІ, Теслик НМ та інш. (2024). Вікова психологія. Конспект лекцій. Укладачі: ПІ Сахно, НМ. Теслик. Суми: Сумський державний університет: 190].
11. Sakhno PI, Ziakun M. (2018). Motyvatsiia v navchanni osnova profesiinoho stanovlennia. Materialy VI Vseukrainskoi nauковоi konferentsii vykladachiv, aspirantiv, spivrobotnykiv ta studentiv «Sotsialno-humanitarni aspekty rozvytku suchasnoho suspilstva». m. Sumy, 19-20 kvitnia 2018 roku. Sumy: SumDU: 479-483. [Сахно ПІ, Зякун М. (2018). Мотивація в навчанні основа професійного становлення. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства». м. Суми, 19-20 квітня 2018 року. Суми: СумДУ: 479-483].
12. Savchyn MV, Vasilenko LP. (2017). Vikova psykhologhiia. Navch. posib. 3-tie vyd., pererob., dop. Kyiv: Akademiia: 368. [Савчин МВ, Василенко ЛП. (2017). Вікова психологія. Навч. посіб. 3-тє вид., перероб., доп. Київ: Академія: 368].
13. Serhieienkova OP, Stoliarchuk OA, Kokhanova OP, Pasieka OV. (2012). Vikova psykhologhiia. Navch. posib. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury: 214-237. [Сергєєнкова ОП, Столярчук ОА, Коханова ОП, Пасєєка ОВ. (2012). Вікова психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури: 214-237].
- Коханова ОП, Пасєєка ОВ. (2012). Вікова психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури: 214-237].
14. Shamne AV. (2015). Teoriia ta praktyka psykhosotsialnoho rozvytku u pidlitkovo-yunatskomu vitsi. Monohrafiia. Kyiv: Instytut psykhologii imeni HS. Kostiuka: 397. [Шамне АВ. (2015). Теорія та практика психосоціального розвитку у підлітково-юнацькому віці. Монографія. Київ: Інститут психології імені ГС. Костюка: 397].
15. Tarasova TB. (2004). Psykhologichni osoblyvosti studentstva. Navchalno-metodychni posibnyk dlia mahistrantiv. Sumy: SumDPU im. AS. Makarenka: 50. [Тарасова ТБ. (2004). Психологічні особливості студентства. Навчально-методичний посібник для магістрантів. Суми: СумДПУ ім. АС. Макаренка: 50].
16. Tarasova TB. (2020). Do problemy spilkuvannia studentiv pershooho kursu zakladu vyshchoi osvity. Habitus. Naukovyi zhurnal. 20: 272-279. [Тарасова ТБ. (2020). До проблеми спілкування студентів першого курсу закладу вищої освіти. Габітус. Науковий журнал. 20: 272-279]. URL <http://habitus.od.ua/journals/2020/20-2020/51.pdf>.
17. Tarasova TB. (2022). Osoblyvosti emotsiinoi sfery studentiv pershooho kursu zakladu vyshchoi osvity. Habitus. Naukovyi zhurnal. 33: 164-169. [Тарасова ТБ. (2022). Особливості емоційної сфери студентів першого курсу закладу вищої освіти. Габітус. Науковий журнал. 33: 164-169]. URL <http://habitus.od.ua/journals/2022/33-2022/29.pdf>.
18. Tokareva NM. (2021). Labirynty doroslishannia: psykhichni rozvytok osobystosti pidlitkovo-yunatskoho viku. Monohrafiia. Kryvyi Rih: TOV «NVP «Interservis»: 216. [Токарева НМ. (2021). Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку. Монографія. Кривий Ріг: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»: 216].
19. Tokareva NM, Shamne AV, Makarenko NM. (2014). Suchasnyi pidlitok u sistemі psykhologo-pedahohichnoho suprovodu. Monohrafiia. Kryvyi Rih: TOV VNP Interservis»: 312. [Токарева НМ, Шамне АВ, Макаренко НМ. (2014). Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу. Монографія. Кривий Ріг: ТОВ ВВП «Інтерсервіс»: 312].
20. Yatsyna OF. (2022) Vplyv viiny na psykhichne zdorovia: oznaky travmatyzatsii psykhiky ditei ta pidlitkiv. Naukovi perspektyvy. 7(25): 554-567. [Яцина ОФ. (2022). Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. Наукові перспективи. 7(25): 554-567.]. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-554-567](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567).
21. Zinchenko OV. (2012). Osoblyvosti proiavu osnovnykh potreb osobystosti v intervali 17-19 rokov i yikh zviazok iz kryzoiu identychnosti. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni MP. Drahomanova: zbirnyk naukovykh prats. Seriia 12. Psykhologichni nauky. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni MP. Drahomanova. 38(62): 90-97. [Зінченко ОВ. (2012). Особливості прояву основних потреб особистості в інтервалі 17-19 років і їх зв'язок із кризою ідентичності. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП. Драгоманова: збірник наукових праць. Серія 12. Психологічні науки. Київ: Вид-во НПУ імені МП. Драгоманова. 38(62): 90-97].

Відомості про авторів:

Чорний Олександр Олександрович – д.філос.н., проф., зав. каф. права, філософії та політології НУЧК ім. Т.Г. Шевченка. Адреса: м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53. <https://orcid.org/0000-0002-0365-1015>.

Камєнщук Тетяна Дмитрівна – к.пед.н., директор Департаменту гуманітарної політики ВОВА, ст.н.с. лабораторії прикладної психології УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. Адреса: м. Вінниця, вул. М. Оводова (Козицького), 33. <https://orcid.org/0000-0002-6231-8749>.

Грищенко Олександра Петрівна – к.юрид.н., ст. викл. каф. права, філософії та політології НУЧК ім. Т.Г. Шевченка. Адреса: м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53. <https://orcid.org/0000-0002-3725-8094>.

Максимчук Ірина Анатоліївна – к.пед.н., доц. каф. фізичного виховання, спорту та здоров'я людини ІДГУ. Адреса: м. Ізмаїл, вул. Ріпина, 12. <https://orcid.org/0000-0002-4361-3507>.

Єфремова Олена Петрівна – к.юрид.н., доц. каф. права, філософії та політології НУЧК ім. Т.Г. Шевченка. Адреса: м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53. <https://orcid.org/0000-0002-2085-9088>.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2025 р., прийнята до друку 08.02.2026 р.